

ipsa rationis natura sicut in metu, sed ex aliqua apprehensione extrinseca subsecuturi mali e. g. jacturae sanitatis propriae, etc. vel tandem ex ipsa physicarum corporis virium defatigatione, quae solet comitari nimiam atque frequenter iteratam concupiscentiae satisfactionem.

ARTICULUS II.

DE ACTUUM HUMANORUM IMPUTABILITATE.

34. Libertas indifferentia seu liberum arbitrium voluntatis nostrae, est fundamentum imputabilitatis actionum humanarum. Hoc evidentissime patebit, si in actu humano distinguamus physicam ejus entitatem seu motum quemdam voluntatis prosequenti proprium objectum, seque determinantis, quod est veluti *materia* ipsius actus voluntarii, ab ipso dominio actuali vel decreto voluntatis ad quolibet oppositorum se ipsam flectentis, a quo motus ipse physicus voluntatis seu physica entitas actus dependet, quodque constituit actus humani liberi *formalitatem*. Distinctio haec aequae locum habet in actibus elicitis ac imperatis, in voluntario directo ac indirecto etc. Jam vero formalitas ista humanorum actuum constituit ipsam *imputabilitatem* eorum, quae proinde non est aliud quam, *proprietas illa moralis vi cujus actio tribuitur alicui tamquam vero ejus auctori et domini, quique pro ipsa et ejus naturalibus eventis rationem reddere tenetur*: sive ipse agens actionem illam physice quoque produxerit, sive ut ab aliis produceretur, utcumque promovendo vel impediendo effecerit.

Imputabilitas ista actuum est certe pro ordine morali aliquid positivum ac reale, utpote affectionum seu attributionum positivarum capax, sive tandem *materiale* ipsius actionis fuerit physicus voluntatis motus, sive ejusdem physici motus privatio. Differt autem imputabilitas a *moralitate* actuum humanorum de qua loquemur in sequenti articulo, quaeque respicit bonitatem, honestatem, etc. actionum derivatam ab imutabili omnis rectitudinis norma, cum actus humanus etiam indifferens, sive praescindendo saltem ab ejus retitudine in genere morum, adhuc alicui tamquam ejus auctori imputari potest; estque *per se formaliter*, seu tamquam liber et imputabilis spectatus, capax tantum istius *moralitatis* seu rectitudinis et honestatis, aut con-

trarii defectus. Aliud insuper revera *in se* est imputare alicui actionem, aliud imputare ejusdem actionis rectitudinem vel deformitatem; quamvis communiter haec duo pro eodem sumantur tum quia nequit esse actus proprio sensu moralis nisi simul fuerit liber, ac proinde imputabilis, tum ex suppositione, nullum scilicet actum revera humanum et singularem seu in individuo indifferentem esse.

35. Actiones quasdam esse hominibus imputabiles, nemo nisi is qui liberum hominis arbitrium inficiatur, in dubium revocare potest. Et sane, vi liberi arbitrii omnis actus humanus ut talis, ita est in potestatis agentis, ut ab eo pendeat illius positio vel non positio: atqui ille censetur merito alicujus actionis auctor ac dominus et in illum possunt rejici omnia eventa quae ex illa actione naturaliter fluunt, in cujus potestate erat illam actionem ponere vel non ponere; ergo cum hoc constituat imputabilitatem patet assertum. Praeterea, communi omnium judicio ac sententia, quibus sua cujusvis conscientia sponte suffragatur, certissimum habetur, posse hominem quarumdam suarum actionum talem auctorem censerit, ut earundem ab illo ratio jure petatur, effectusque qui natura ab his profluunt illi merito tribui queant; cum non alia sit causa cur quis non possit queri quod sibi quaedam actio imputetur, nisi quod ipse sciens volensque illam ediderit; et imperitissimi quique mortalium, ubi super facto aut omisso aliquo accusantur, non efficaciorum se posse excusationem afferre putent, quam si dicant penes se non stetisse, quominus id factum vel non factum fuerit. Atque de hoc fere nulla est controversia.

Facile autem patebit, quae nam sunt actiones hominibus actu imputandae, si, ut par est, *imputabilitatem* distinguas *ab imputatione*, quae quidem supponit illam, sed insuper requirit debitum aliquod seu moralem necessitatem (1) talem actum ponendi vel non ponendi in illo, cui is

(1) Debitum istud sive moralis necessitas actum ponendi vel omittendi tunc est simpliciter necessaria quando ex justitia imputatio alicujus actus fieri debet, idque praesertim si fiat sermo de imputatione ad culpam et poenam; actus namque liber et moraliter bonus, etsi absque omni necessitate morali sive debito positus, recte ad meritum imputatur etiam ex sola aequitate. Similiter si daretur humanus actus positus deliberate, qui tamen sub omni respectu esset indifferens, iste ejusque eventus possent imputari agenti tamquam domino vel causae morali, licet nullam meriti aut

praesertim ad meritum vel demeritum imputatur; consistitque in illo iudicio objective reali, quo spectatis omnibus tam agentis quam actiones et objecti adjunctis, determinatur veram imputandi rationem locum habere. Praeterea in genere scire etiam sufficit, omnes actus et eventus qui voluntatis deliberatae imperio directe vel indirecte non subduntur, quique non sunt voluntarii vel qui fiunt prorsus involuntarii ob illatam vim aut ob invincibilem ignorantiam merito imputari non posse, cum actus liber supponat necessario voluntarium.

36. Imputabilitatem subsequitur alia generalis actuum humanorum proprietates, ex qua scilicet digni sunt laude aut vituperatione, praemio aut poena. Cum enim actus humanus vel hoc ipso quod est imputabilis, vel potius ex eius relatione ad aliquam et praesertim immutabilem rectitudinis normam, ut mox videbimus, in ordine morali constituatur, habeatque rationem moralis bonitatis vel malitiae; cumque per se bonum laude, malum autem morale vituperatione dignum sit, laus vero et vituperatio, tamquam effectus approbationis et reprobationis illorum actuum, praemii et poenae conditionem contineant: sequitur actus humanos imputabiles, laudis vel vituperationis, praemii vel poenae cuiusdam revera assequendae aptos esse. Atque hoc de actibus humanis etiam in se consideratis verum est: quod si respectu ad *alium*, quod ratio meriti et demeriti postulare videtur; considerentur; evidens erit eos quoque meriti et demeriti rationem contineri, quando ad profectum, id est emolumentum vel detrimentum et damnum alterius quadam praesertim peculiari ratione diriguntur. Et quia tam respectu hominum, quam Dei ratio haec meriti accipi potest, utrumque breviter considerabimus praesertim adversus Pufendorfium (1) qui de utroque non recte sentit.

Monemus autem 1.º, actus qui emolumentum alteri adferunt ut habeant meritum apud illum, debere illi imputari per manifestam vel tacitam acceptationem, quae dici solet imputatio *passiva*; invitus namque rationabiliter, nil rependere pro emolumento tenetur. 2.º, actionem meritoriam non debere esse alteri ex *peculiari* conventionione debitam, qui enim ex conventionione restituit quantum e. g. ab al-

demeriti rationem contineant. Verum haec melius intelligi poterunt ex dicendis in quaestionibus mox subsequentibus.

[1] *De jure natur. et genti.* lib. 1. cap. 9.

tero accepit, nihil in ejus confert profectum (1). 3.º, meritum, de quo nunc loquimur, desumitur ex ratione ipsius actus in ordine naturali spectati; quod enim habetur ex dignitate et statu personae operantis, pertinet praecipue ad ordinem supernaturalem, ideoque est extra ambitum moralis philosophiae.

37. His positis, sic suadetur doctrina haec nostra quoad primam partem. Si actus quidam hominum ex se ac ex modo et fine quo ad alios homines diriguntur vergant in eorum profectum vel nocumentum habent meriti rationem suntque digni proemio vel poena; atqui ita est; quis enim poterit negare, stipem e. g. conferre egeno, paternum affectum subditis exhibere, sponte pro incolumitate patriae vitam periculo objicere; vel e contra patriam inimicis prodere etc. esse hujusmodi actus? Praeterea, idem est fundamentum gratitudinis ac meriti, gratitudo enim sive gratia, ut probant Doctores et videri potest apud S. Thomam (2), est pars justitiae,

(1) Sunt qui et aliam conditionem adjiciunt. scilicet, *nihil mereri eum qui tantum se abstinere ab injuria vel detrimento alteri inferendo*; ast si haec ita intelligatur, ut nihil mereatur qui dumtaxat ex impotentia nocendi se cohibet ab inferendo detrimento, res per se est nimis manifesta, nec peculiari exceptione notanda; si vero quis aliis non noceat ex amore virtutis et aequitatis, falsum est illum nihil mereri; existimationem namque viri probi et aequi apud omnes habere debet, cum generale debitum aliquid praestandi, minime impedit quominus id ipsum ex motivo virtutis exhibeatur, virtus autem per se meritum saltem laudis et boni testimonii exoptulat. Quia vero praecipua difficultas hujus quaestionis de merito sita est in confusione harum notionum, ideo et in expositione secundae conditionis addimus voces, *ex peculiari conventionione* debitam; quod ulterius adhuc limitandum videtur: nedum enim generalis obligatio ex lege dimanans meriti rationem non excludit, sed nec ipsa peculiaris conventio. Nam in primis, qui praestat id quod ex peculiari conventionione praestandum spondit habet saltem meritum et jus, ut quod in conventionione pactum fuerat ab altero similiter praestetur. Deinde quando id quod vi conventionis sive pacti est exhibendum, ex virtutis et rationis praescripto accurate, aut peculiari quadam cura, affectu amoris, benevolentiae etc. exhibetur. e. g. si filius erga patrem, famulus erga dominum ita se gerant, habent meritum ut famulus a domino praeter debitam mercedem filius a patre praeter curam paternam commendationem saltem virtutis consequantur.

(2) *Summae Theolog.* part. 1. 2. quaest. 60. artic. 3.

respectu praesertim animi grati, et est virtus *per quam redditur debitum benefactoribus*, atqui actus, qui exclusa peculiari conventionem in commodum et profectum aliorum diriguntur sunt fundamentum gratitudinis; ergo et meriti. Etenim nemo existimat se ad officium gratitudinis teneri, nisi erga eum, qui fuerit de ipso benemeritus, qui scilicet aliquid in profectum ipsius praestitit. Rem hanc pulcherrime declarat S. Thomas (1). "*Meritum vel demeritum dicuntur in ordine ad retributionem, quae fit secundum iustitiam. Retributio autem secundum iustitiam fit alicui ex eo, quod agit in profectum, vel nocumentum alterius. Est autem considerandum quod unusquisque in aliqua societate vivens est aliquo modo pars et membrum totius societatis. Qui cumque ergo agit aliquid in bonum, vel malum alicujus in societate existentis, hoc redundat in totam societatem: sicut qui laedit manum, per consequens laedit hominem. Cum ergo aliquis agit in bonum, vel malum alterius singularis personae, cadit ibi dupliciter ratio meriti vel demeriti. Uno modo, secundum quod debetur ei retributio a singulari persona, quam juvat, vel offendit. Alio modo, secundum quod debetur ei retributio a toto collegio. Quando vero aliquis ordinat actum suum directe in bonum, vel malum totius collegii, debetur ei retributio, primo quidem, et principaliter a toto collegio, secundo vero ab omnibus collegii partibus. Cum vero aliquis agit, quod in bonum proprium vel malum vergit, etiam debetur ei retributio, in quantum etiam hoc vergit in commune, secundum quod ipse est pars collegii.*"

Atqui hinc illud quoque colliges, quod licet quis generali ratione *teneatur* aliquid praestare, tamen si actus ejus in *profectum alterius* vergant, quod tantum est de ratione meriti; meritum ex ipso et jus ad retributionem habet. Sic artis medicae peritus quamvis generali lege naturae, vel particulari sui officii teneatur aegris civibus opem ferre, non desinit per hoc rationem meriti apud cives, et jus ad retributionem habere. Quod si singulari quoque modo et cum vitae propriae discrimine e. g. grassante lue, civium necessitati non defuit, singularem retributionem a tota communitate meretur. Id ipsum erui potest, ex ordine quem debita etiam actiones habent ad finem, cujus assecutio cum non ex necessitate, sed ex agentis electione ac dispositione ordinantis con-

(1) Ibidem. quaest. 21. artic. 3.

tingant, rationem in se praemii meritum subsequentis continet.

38. Ex postrema ratione ordinis actionum humanarum ad finem, eruitur etiam ratio meriti earum respectu Dei, quod secundo loco probandum assumpsimus. Cum enim actibus nostris liberis ad felicitatis adeptionem tendamus, et Deus talem ordinem eorum statuerit; necesse est, ut custodientes hunc ordinem, finem nostrum assequamur, quod est praemiari, recedentes ab eodem, ab assecutione finis excludamur, quod est puniri; praemium vero et poena meritum et demeritum supponunt. Adde insuper, nos felicitatem alterius vitae, ex communi omnium sensu, tamquam praemium vel mercedem honorum operum expectare, in iisque praestandis, diversos intensionis et extensionis gradus adesse, pro diversa uniuscujusque sedulitate ac industria et labore; quod divina sapientia ac iustitia tamquam quid indifferens habere vel ex aequo pensare non patitur. Rem hanc quoque clarissime ostendit S. Thomas (1) dicens: "*Actus alicujus hominis habet rationem meriti vel demeriti, secundum quod ordinatur ad alterum, vel ratione ejus, vel ratione communitatis. Utrouque autem modo actus nostri boni vel mali, habent rationem meriti vel demeriti apud Deum. Ratione quidem ipsius, in quantum est ultimus hominis finis, est autem debitum, ut ad finem ultimum omnes actus referantur: unde qui facit actum malum non referibilem in Deum, non servat honorem Dei, qui ultimo fini debetur. Ex parte vero totius communitatis universi, quia in qualibet communitate, ille qui regit communitatem, praecipue habet curam boni communis: unde ad eum pertinet retribuere pro his, quae bene vel male fiunt in communitate. Est autem Deus gubernator et rector totius universi, et specialiter rationalium creaturarum. Unde manifestum est, quod actus humani habent rationem meriti, vel demeriti per comparisonem ad ipsum: alioquin sequeretur quod Deus non haberet curam de actibus humanis.*"

39. Opponi potest primo cum Pufendorfio (2), ait autem, ex eo quod Deus habeat jus exigendi a nobis quaecumque opera bona, *mortali adversus Deum nullum comparari posse meritum, si vel maxime is legi divinae examussim implendae par foret. Deum nullo modo hominum debitorem posse*

(1) Loco proxime indicato artic. 4.

(2) *De Jure natur, et gentium* libr. 1. cap. 9. §. 5.

feri, nisi ex vi gratuita promissionis. Deinde, quia humani actus non cedunt in profectum vel damnum Dei, nihil enim ei addi aut subtrahi potest; omnisque eorum utilitas in ipsos homines redundat.

R. ad duo prima, Pufendorffium dum ibidem asserit, *scaturigo meriti praecipue est praestatio operae indebitae, et quam a nobis exigendi alter jus non habet*, sibimet contradicere; concedit namque etiam ex opere alias debito posse aliquod haberi meritum, idque ipsum in fundamento ostendimus, quatenus, scilicet, faciendo id quod debemus, seu dirigendo sicut oportet liberas nostras actiones ad finem, finem ipsum tamquam mercedem laborum nostrorum assequimur. Praeterea lege divina tenemur, ut quicquid boni facimus ad finem nostrum ultimum seu Deum saltem *implicite* referamus, non autem ut omnia opera bona quaecumque facere possumus praestemus; ergo ratio debiti erga Deum nec *per se* rationem meriti tollit, nec discrimen adimit earum actionum, quas pro lubito etiam sine *necessitate morali* sive debito, ponere vel non ponere valeamus. Ubi si advertamus quod tradit S. Thomas (1): "Non potest homini ad Deum esse justitia secundum absolutam aequalitatem, sed secundum proportionem quamdam, in quantum scilicet uterque operatur secundum modum suum. Modus autem et mensura humanae virtutis homini est a Deo. Et ideo meritum hominis apud Deum esse non potest, nisi secundum praesuppositionem divinae ordinationis; ita scilicet ut id homo consequatur a Deo per suam operationem, quasi mercedem, ad quod Deus ei virtutem operandi deputavit" evidentissimum erit, Deum non esse *debitorem* hominis, seu nemini aliquid debere, sed *sibimetipsi*, secundum praesuppositionem suae divinae ordinationis; quae ordinatio, spectato ordine naturali, non est idem ac *gratuita* quaedam *promissio*, ex peculiari revelatione, aut quadam conventionem facta.

Hinc ad duo postrema dicimus, humanis actibus nihil quidem addi aut detrahi divinae naturae intrinsicus, jus tamen divinum reale, quod Deus habet ut a suis creaturis honoretur per eos actus *quantum in ipsis* est servari aut violari, pro ratione custodiae aut perversiones naturalis ordines a Deo statuti, quem ordinem dumtaxat Deus a creatura ex postulat minime vero aliquam sibi utilitatem aut commodum. Un-

(1) *Summae Theolog.* part. 1. 2. quaest. 114. artic. 1.

de parum refert quod intrinseca, ut ita dicam utilitas humanorum actuum in ipsos homines redundet.

ARTICULUS III.

DE ACTUM HUMANORUM MORALITATE.

40. Sicut superius (1) physicam humani actus entitatem ab ejus imputabilitate distinximus, ita nunc claritatis gratia non solum physicam entitatem seu *materialem* ut sic dicam bonitatem, sed etiam physicam rectitudinem ac bonitatem sive perfectionem ejus formalem, a *moralitate* secer-namus oportet. Discrimen hoc evidenter apparet in exemplo cujusdam operis artefacti e. g. picturae, in quo entitas physica actus pingendi, seu illud per quod pictura ponitur extra nihilum, differt a physica ejus rectitudine vel bonitate formali, quae ex conformitate ad regulas artis pingendi desumitur, potestque in se spectatus hanc conformitatem habere vel non habere; haec vero conformitas ad regulas artis, vel discrepantia ab ipsis aequae potest inesse depicto operi turpi ac honesto: turpitudine igitur ac honestas seu *moralitas* actionis, est quid ita distinctum a physica rectitudine, seu formali ejus bonitate, sicut haec ab entitate physica seu materiali bonitate discriminatur.

Circa actus humani *moralitatem* inquirendum est 1°. in quo consistat ejus natura seu formalis ratio; 2°. quomodo diversis ejus speciebus conveniat; 3°. unde nam communiter desumatur; 4°. dentur ne actus indifferentes; 5°. utrum sit admittendum intrinsicum discrimen inter bonum et malum morale, honestum et inhonestum, etc. De singulis, prout natura et gravitas quaestionum patitur breviter loquemur.

41. Et in primis *esse hoc morale* humanorum actuum, ut patet ex nuper allato exemplo, non est ipsa materialis entitas actus, neque physica ac formalis ejus bonitas sive perfectio, praesertim quod utrumque habetur in actibus e. g. *indeliberatis* (2) absque moralitate; et moralitas ipsa formaliter

(1) Articul. precedent. n. 34.

(2) Potest quis. actum indeliberatum, qui certe utpote libertate destitutus non est moralis, cum eadem materiali entitate et formali perfectione physica ponere cum qua poneretur si deliberate fieret. Nonne interdum dormientes magnum voluntatis conatum motumque manum cum omni physica perfectione, ad aliquid capiendum vel feriendum repuisita, exerimus. Nonne etiam somnam-